

Alessandro Portelli

**SMRT LUIGIHO TRASTULLIHO
A JINÉ PŘÍBĚHY**

Forma a význam v orální historii

ORÁLNÍ HISTORIE A SOUDOBÉ DĚJINY

KAROLINUM

dalším grantům, včetně grantu Univerzity Berea, cestovní poplatky hradila italská Národní rada pro výzkum a katedra anglické literatury římské univerzity La Sapienza. Ovšem mou práci v okrese Harlan umožnila především výjimečná síť přátel a podporovatelů, kterou jsem zde našel.

V různých částech Harlanu mi poskytli ubytování Annie Napierová s rodinou, Bob a Becky Simpsonovi, Dobročinné středisko Cranks Creek ve městě Cranks Creek a rodina Earla H. Turnera ve městě Lynch. Dopravu mi zajišťovali Gurney Norman a Debbie Baysová. Bill Turner, Hazel Kingová a Annie Napierová mi poskytli nepřehledné množství kontaktů a asistovali mi při vedení rozhovorů. Nejdůležitější organizační a institucionální podporu jsem měl k dispozici od centra Appalshop ve Whitesburgu v Kentucky, Centra pro sociální výzkum Highlander v New Market v Tennessee, rektora Univerzity Berea Johna Stephensona, dr. Ronalda Ellera z Appalačského centra Kentucké univerzity a dr. Alice Brownové z Appalačského univerzitního programu Kentucké univerzity. Některé z přepisů harlanských rozhovorů vyhotovily Patty Smithová a Julia Hairstonová. Na úplném začátku stojí David Walls, který mě pozval do Kentucky, vzal do Harlanu a podpořil můj zájem o Appalačský region.

Nebýt Lindy Eklundové vůbec bych neuvažoval o psaní v angličtině a vydání své práce ve Spojených státech. Pomohla mi také revidovat text některých kapitol a poskytla mi důležité rady, jimiž jsem se při psaní řídil. Zní-li i přesto text někdy nepřirozeně, je to způsobeno jen a pouze mou neobratností.

Zásadní podíl na prvopočátcích této knihy má přirozeně také mezinárodní orálněhistorická „komunita“, protože ovšem nemám prostor vyjmenovat zde všechny, kterým jsem zavázán, zmíním alespoň nejdůležitější postavu – Ronalda Grela. A hlavním spojovacím prvkem byl samozřejmě Michael Frisch.

Jak říká Woody Guthrie, „máme jen to, co jsme dlužní“. Na vzniku každé knihy se podílí mnoho lidí, u orálněhistorického díla to však platí dvojnásob. Seznam vypravěčů na konci této knihy čítá devadesát dvě osob, jejichž slova jsem si vypůjčil. Spoluautorství jim náleží stejně jako stovkám dalších žen a mužů, kteří mi darovali své písně a příběhy za celých dvacet let, kdy podnikám tento experiment s rovností, který představuje terénní práce.

1. SMRT LUIGIHO TRASTULLIHO: PAMĚŤ A UDÁLOST¹

PAMĚŤ A SKUTEČNOST

„Nezažitá událost,“ píše Walter Benjamin, „je totiž konečná – vztahuje se vždy pouze k jedné sféře zkušenosti, zatímco zapamatovaná událost je nekonečná, protože je klíčem ke všemu, co se stalo před ní a po ní.“² Luigi Trastulli, jednadvacetiletý dělník z oceláren v Terni, průmyslovém městě ve střeđoitalském kraji Umbrie, zemřel při střetu s policií 17. března 1949, když se zaměstnanci srocovali před továrnou k demonstraci proti podepsání Severoatlantické smlouvy italskou vládou. Odchod z továrny, střet a zabití Trastulliho netrvaly dohromady ani třicet minut, vzpomínka na tuto krátkou epizodu se však stala podnětem, který nadále výrazně formoval identitu a kulturu města.

Následující esej se zabývá tím, jak tento *événement* zpracovala, proměnila a vyložila *longue durée* paměti a kultury, přičemž vychází z orálních zdrojů a jejich vzájemného působení s písemnými záznamy. Smrt Luigiho Trastulliho není zásadní proto, že jde přirozeně o tragédii (v historii Terni najdeme dramatičtější okamžiky, například nálety, při nichž v letech 1943 a 1944 zahynuly tisíce lidí, nebo masová propouštění ocelářských dělníků v letech 1952 a 1953). Výjimečná je však kvůli tomu, že se stala základem, na němž kolektivní paměť a představitivost vystavěly celý soubor příběhů, symbolů, legend a imaginárních

1 Poprvé publikováno jako *La memoria e l'evento. L'assassinio di Luigi Trastulli: Segno Critico* II, 4 (1981), Perugia; revidovaná verze: *Historia y memoria: La muerte de Luigi Trastulli, Historia y Fuente Oral*, Barcelona 1 (1989), s. 5–32.

2 Walter Benjamin: *The Image of Proust, Illuminations*, New York 1969, s. 202 (do angličtiny přeložil Harry Zohn).

rekonstrukcí. Nejrozšířenějším a nejmýlnějším „omylem“ (který se opakuje příliš často na to, aby se dal vysvětlit pouhým poplacením vzpomínek jednotlivců) je přesunutí data a kontextu události z demonstrace proti NATO v roce 1949 na pouliční nepokoje po propuštění dvou tisíc dělníků z oceláren v říjnu 1953.

Hans Magnus Enzensberger píše, že „dějiny jsou výmyslem, který realita zásobuje surovinami. Nejde však o výmysl nahodilý a zájem, který vzbuzuje, vychází ze zájmů vypravěče.³ A právě proto jsou „chybné“ příběhy, jako například mnoho různých verzí Trastulliho úmrtí, tak cenné. Díky nim totiž můžeme rozpoznat zájmy vypravěčů a sny a touhy, které se za nimi skrývají. Jak řekl jeden ocelář v roce 1979 po semináři, na němž jsem o „chybných“ verzích Trastulliho smrti hovořil – vypráví-li člověk příběh jinak, než jak se doopravdy stal, „možná podvědomě vyjadřuje to, o co se snažil, po čem asi toužil a podle té touhy jednal. I když se to nikdy nestalo historickou skutečností, tak podvědomě se nejspíš choval tak, aby k tomu došlo, a teď z toho dělá mýtus, protože toho nikdy nedosáhl doopravdy – ale to, co nám říká, byl určitě jeho cíl.“

Orální zdroje použité v tomto eseji nejsou vždy zcela důvěryhodné z hlediska faktického. V tom je ovšem spíše jejich síla než slabost: omyly, smyšlenky a mýty nás skrze fakty přivádějí až za ně, k jejich významu.

STRATEGIE OFICIÁLNÍ PAMĚTI

Abychom mohli odklon orálních zdrojů od skutečných událostí potvrdit, nastíním nejprve, jak vypadají zprávy v novinách a soudní záznamy. Římský deník *Il Messaggero* (konzervativně orientovaný) o události referoval jako o jedné z mnoha demonstrací proti NATO, které toho dne probíhaly po celé Itálii, pod titulkem „Protesty, demonstrace a střety s policií“.

Poté, co policie zatkla šest mladých mužů za to, že v ulicích vylepovali nepovolené plakáty [proti NATO], *Commissioni Interne* [Tovární výbory] se rozhodly uspořádat protestní shromáždění v *Politeamé* [městském divadle]. Ačkoli výbory věděly, že průvody jsou zakázány, daly dělníkům pokyn

3 Hans Magnus Enzensberger: *La breve estate dell'anarchia*, Milán 1978, s. 11–12 (do italštiny přeložil Renato Pedio).

pochodovat k divadlu v organizovaném uskupení. Když před ocelárny dorazily *celere* [jednotky pořádkové policie v džípech], zastavily džípy na dvě stě metrů od davu, dva důstojníci vystoupili a snažili se přesvědčit předáky, aby dělníkům přikázali vydat se k divadlu individuálně. Někteří z nich to odmítli a vedli další protestující směrem do centra, policisté se přesto nadále pokoušeli vyhnout střetu, ovšem nadarmo. Když se poté rozpoutaly první potyčky, muži v jednom z džípů dostali rozkaz vystřelit několikrát do vzduchu. Zároveň se ozývaly i další výstřely, které pravděpodobně vycházely z tovární kantýny a ze třetího patra nedaleké budovy, a do blízkosti policejního džípu dopadla zápalná láhev, která vybuchla a vzplanula. Nato se policejní vozidla dala do pohybu a zamířila do davu. Protestující jim kladli odpor, takže policisté použili, několik lahví slzného plynu a několikrát vystřelili.

Při protestu zahynula jedna osoba (Alvaro [sic] Trastulli, 21), bylo zraněno devět demonstrantů a kameny pohmožděno deset policistů. Aby bylo zjištěno, zda Trastulli zemřel policejní, nebo jinou zbraní, bude provedena pitva. Večer byl ve městě klid, ale předáci *Camery del Lavoro* [městské dělnické rady] se sešli na mimořádné schůzi a na dnešní den vyhlásili generální stávkou.⁴

Téměř identický text se ve stejný den objevil také v milánském *Corriere della Sera*, tehdy nejvýznamnějších italských novinách: buď tedy oba listy měly stejného reportéra, anebo čerpaly ze stejné policejní zprávy. Provládní tisk naznačuje, že nevinný dav dělníků do střetu s policií zmanipulovali bezcitní předáci, že se vše událo při nepovoleném pochodu a Trastulliho možná zabily výstřely z vlastních řad demonstrantů. Přesně tak znělo později i shrnutí policejního vyšetřování události. Zajímavé je, že deníky uvádějí nesprávně Trastulliho jméno (Alvaro namísto Luigi). Písemné zdroje zjevně nejsou automaticky vždy důvěryhodné.

Naopak deník komunistické strany *l'Unità* podává jinou verzi s radikálně odlišným úhlem pohledu:

V 10:30 zatroubila tovární siréna. Tisíce dělníků a úředníků byly už shromážděny na dvorech a hromadně vykročily směrem k centru. Chystali se demonstrovat proti válečnému paktu [NATO]. Ušli sotva tři sta metrů, když dorazila policie – asi deset džípů, obvyklý frenetický tanec, obvyklé mlácení. Dělníci pomalu postupovali dál. Někteří se přiblížili k džípu

4 *Il Messaggero*, 18. březen 1949.

Při čtení dalších soudních záznamů vidíme, že kancelář okresního prokurátora postupně přijala za svou verzi policie, kterou přinesly první novinové zprávy. Úvodní výběr svědků byl sotva nestranný: policisté, úředníci z kanceláří (kteří tehdy většinou nebyli v odborech) a vládní zaměstnanci, jejichž kanceláře měly okna obrácená směrem k místu potyček. Dne 23. března, tedy za méně než týden, se již ve verzi okresního prokurátora také hovoří o tom, že za první šarvátky nesli zodpovědnost dělníci, jak sebou policejní džíp cukal dopředu a dozadu (což popsal list *l'Unità*, ovšem z pohledu okresního soudu to řidič udělal nechtěně, ve strachu z násilností protestujícího davu), že se střílelo i z kantýny a okolních budov a že se policie snažila situaci uklidňovat. Prokurátor píše, že přestože se inspektoru Pezzolanovi podařilo přesvědčit část protestujících, aby se rozešli, „se někteří větší výtržníci, kteří nejdřív jen vykřikovali urážky, ozbrojení obušky a pálkami, které předtím schovávali..., pokusili prorazit kruh džípů,⁸ jedno z aut nadzvedli a snažili se je převrátit. Řidič se zkoušel vymanit tím, že popojížděl dopředu a nazpět.“ Jeden demonstrant však „řidiče prudce udeřil plechovou cedulí,“ jednomu z policistů „strhli helmu“ a mnohé z policistů zranily pátky a kameny. Na inspektorovy příkazy, aby se dav rozptýlil, reagovali demonstranti házením dalších kamenů a lahví, „z nichž jedna obsahovala zápalnou tekutinu, která se našťěstí nevzňala, ale z kyselého zápachu se dalo poznat, o co se jedná.“ Nakonec „se z nápojového stánku před branou ocelárny a z okna vchodu číslo 206 budovy, která byla plná demonstrantů a z níž vycházel kouř, ozvalo několik ostrých výstřelů. Policie odpověděla výstražnými výstřely pušky pouze z jednoho džípu a použitím lahví se slzným plynem, který demonstranty rozehnal.“

Soud zahájil řízení ve věci vraždy prvního stupně proti neznámým pachatelům a členy Továrního výboru obvinil z organizování nepovolené demonstrace (později byli zproštěni). Soudním procesem se nebudu zabývat podrobně, stručně se však zastavím u dvou nejkontroverznějších bodů: kdo střílel a zda dělníci už před potyčkou kráčeli v průvodu.

Ohledně prvního bodu prokuratura shromáždila svědectví policistů a kolemjdoucích, kteří velmi podrobně dosvědčili, že viděli, jak se střílí z okna čísla 206, od nápojového stánku u brány a z kantýny. Další vypovídali, že viděli, jak si dělníci nesou pátky, rozbité lahve

8 Slovo „džíp“ se v oficiálních dokumentech objevuje v mnoha pravopisných variantách; zde jsou to „Ieeps“ v uvozovkách.

a pouzdro pistole (to se později našlo za branou továrny). Z dělníků nejpodrobněji popsal zodpovědnost policie Raul Crostella, který utrpěl těžké zranění:

Dostal jsem ránu do zad. Stihl jsem se předtím ohlédnout a viděl jsem, jak na mě střílí muži z policejního auta. Zasáhli mě, ještě než jsem se mohl obrátit úplně. Nevím, kdo na mě vystřelil. Můžu říct s naprostou jistotou, že to byl někdo z policistů. Nešlo je rozeznat, protože na sobě měli brýle proti slznému plynu a helmy. Auto, z kterého vystřelili, bylo ode mě asi dvacet metrů. (...) Nikdo mi neřekl, že ta demonstrace není povolená. Policie se do nás pustila bez varování.

Pokud jde o to, jestli šli dělníci v průvodu, nebo jen hromadně vycházeli z bran továrny, policie si stála za tím, že si nesli plechové cedule (které později údajně použili jako hole), kromě toho také předvolala svědky, kteří dostali letáky, jež průvod avizovaly. Není sice vyloučeno, že dělníci mohli chtít cedule použít až později při ohlášeném shromáždění, není však pochyb, že skutečně hodlali pochodovat od továrny k divadlu v centru organizovaně.

„Ano, opravdu jsme stávkovali a byla to demonstrace, to my [komunistická strana] jsme ji zorganizovali,“ říká Bruno Zenoni, jeden z tehdejších předáků strany, a kritizuje představitele odborů, že u soudu k tomuto nezaujali „jasné stanovisko“ („Soudruzi, kteří svědčili u soudu, měli strach,“ říká. „To je fakt. Je to vidět i na záznamech z líčení z toho, jak vypovídali.“) Vzhledem k politickému klimatu bylo takové chování pochopitelné a svůj účel splnilo, neboť byli zproštěni viny.⁹

KOLEKTIVNÍ SYMBOLICKÁ AKTIVITA

Nyní můžeme začít zkoumat orální zdroje. Narativy stranických kádrů a představitelů jsou obvykle přesné v datech a okolnostech, a pochopitelně rezonují s oficiálním diskursem obhajoby.

9 Někteří odboroví předáci vypověděli, že žádný průvod nečekali a jednáním řadových členů byli překvapeni. Tajemník odborů Arnaldo Menichetti si stál za tím, že se ve spolupráci s představiteli společnosti snažil udržet v továrně dělníky, kteří vykonávali zásadní práce, a zabránit přepadení kancelářské budovy.

AMBROGIO FILIPPONI: [Pamatuju si] ten útok, činy policie, kterou zřídil [Mario] Scelba [neblaze proslulý ministr vnitra]; ta měla tu výhodu, že se vezla nahoře na džípech, dělníkům nad hlavou – Scelbův úžasný vědecký objev! –, aby je mohla snáz mlátit. Konflikty byly v Terni tvrdé a časté, a to já si pamatuju, protože jsem se jich účastnil. Myslím, že jsem z těch bojů nevynechal ani jeden. A při těch bojích se v Terni taky střídalo, jako v případě Trastulliho, Luigiho Trastulliho, a dalších, co byli zraněni později. [Trastulli], to se stalo ve čtyřicátém devátém, 17. března. To jsme totiž demonstrovali proti NATO. Dělníci odešli z továrny na demonstraci, mělo být shromáždění.

ALESSANDRO PORTELLI: Nesli si cedule?

FILIPPONI: Žádné cedule si nepamatuju. Byl jsem tehdy zrovna ve škole. A uslyšeli jsme, doneslo se k nám, že se tam střídalo, okamžitě jsem se tam ze školy vydal, průvod v malých hloučcích pořád postupoval, míhaly se tam sanitky, a pak jsme se doslechli o Trastulliho smrti a že pár dalších dělníků bylo zraněno.

Další z předáků strany Alvaro Valsenti vyzdvihuje politické pozadí události. „Tehdy parlament projednával členství Itálie v NATO a demokratické mírové hnutí – měli jsme výbory v každé továrně, v každé obci – organizovalo po celé zemi protesty a demonstrace.“ O tom, jestli demonstrace při střetu s policií už probíhala, nemluví Valsenti jednoznačně:

Takže když dělníci vyšli z oceláren a dalších továren, policejní formace se snažila zablokovat cestu. Došlo k výměně názorů, nějakým potyčkám a tak dále, a pak najednou začali střílet. Tak umřel Trastulli a byli poraněni Crostella a Dionisi, tehdy se to stalo. A pak byli zraněni i další, byly tam nějaké střety mezi policisty, dělníky, ti po nich házeli různými věcmi, jak se snažili bránit.

Řadový vypravěči hovoří méně fakticky, epičtěji, imaginativněji. Třicet let po oné události jejich příběhy stále překypují hněvem, jako by se to stalo včera.

ROCCO BIANCHI:¹⁰ On totiž Scelba, ministr policie, prospikoval Terni fízlama, vším tím odpadem, všema kalábrijskýma, sicilským gangama. A taky tam poslal spoustu *celere*. Přijížděli na nákladákách, přijížděli vlakem, jak je den dlouhý, každému místnímu dýchali na záda čtyři policajti.

10 Pseudonym vypravěče, který si nepřál zveřejnit své pravé jméno.

Celerini, špióni, fízlové, a tak dál, a tak dál. Terni se říkalo „novej Stalingrad“. Zaplavili ho džípama, kulometama, obuškama, kulometama. Když dělníci viděli, jak se všude po ulici prohání ty zatracené džípy a rozmachují se a útočí na ně na plácku před továrnou – to víte, když dělník vidí tyhle lidi, co platí ze své kapsy, tuhle policii, co vymyslel Scelba, to ho teda pěkně dopálí. A pár jich nejspíš odněkud z těch hospůdek a stánků před továrnou po nich házelo láhve, mířili flaškama na kola džípů – flaškama od piva, sodovky, koly, prázdnýma. A je vám jasný, že ty syčáci, ty děvky s kulometama začínají pálit, a zabijou Trastulliho.

Přechod do historického prezentu u tohoto mluvčího se podobá narativní technice článku v deníku *l'Unità* publikovaného o třicet let dříve a naznačuje tendenci k epičnosti. Ta samá slovesná kategorie, obohacená o slavnostní rytmický přednes a významově zatížené pauzy, dělá z vyprávění dalšího dělníka Ivana Sabatiniho skutečnou epickou báseň:

No
vycházeli jsme z továrny
a před sebou jsme uviděli
šest nebo sedm policejních džípů
a jeden z těch džípů
se s běsněním rozjel dělníkům naproti.
Některým mužům
se podařilo
tomu rozjetému džípu vyhnout
ale soudruh Luigi Trastulli
šplhal na zeď

šplhal na zeď a
palba z kulometu
ho znehybnila.
A tu vidíme jak se Trastulli
pouští okraje zdi
a další policista
možná lidštější
sklopil zbraň.
Luigi Trastulli ale
skolený ranou zblízka
padl mrtvý k zemi.

V Sabatiniho příběhu se setkáváme se dvěma nejdůležitějšími symbolickými motivy, které se v narativech opakují: situování Trastulliho úmrtí na zeď továrny namísto doprostřed ulice a policistovo sklopení zbraně. Dante Bartolini, jeden z největších ternských lidových bardů, básníků a vypravěčů, oba motivy ještě zesiluje a přidává třetí, také nadmíru významný: motiv policejních džípů.

BARTOLINI: To mluvím o Trastullim. Jak jsme tehdy všichni vyšli z továren demonstrovat proti válce, že? Proti Atlantické smlouvě. A to tehdy vládl Scelba, chlapče, a tak ty džípy vyrazily proti dělníkům, a ten hoch, však jsi

viděl ten kříž, viděl jsi přece, kde ho zabili, tam, přímo před továrnou, hned u brány, jen kousek dál. A on, jen co vyšel [z brány], ti v džípech šli po něm, rozmačkali ho na padrt. Přejeli ho.

PORTELLI: Co dělali dělníci pak?

BARTOLINI: Nu, co by dělali – dali se do boje, co mohli dělat jiného. To víte, bojovali jsme na ulici. S policií. Házeli jsme cihly. Jeden mladík, s licousy, asi pětadvacetiletý – ten když tě chytil, mohl s tebou mrštit na dvacet metrů. Říkalo se mu Tarzan. Tak ten vyskočil na jeden džíp, a každého policajta, co se mu dostal pod ruku, shodil dolů na chodník. Čapl jednoho s puškou, dal mu ránu do hlavy, chytil ho za helmu, zatočil s ním jak s kuželkou – takhle, *vžžžžž* – a pak se džípu zmocnil a odklidil ho z cesty. Panejo! To když lidi spatří, tohle když uvidí, tak se všichni k tomu přihnou, takže nemohli upláchnout. A pak armáda. Povolali na nás vojáky, dali jim rozkaz, ať na nás namíří pušky – ale když zvolal: „Pal!“, pustili pušky na zem. To vám byla panečku demonstrace! Zakřičel: „Pal!“ A *trrrrrr*, všechny pušky se sypou k zemi.

Pochybná spolehlivost tohoto vyprávění zvýrazňuje jeho imaginativní a symbolickou kvalitu. Podívejme se na tři hlavní symboly: odmítnutí vojáků střílet na dělníky, džíp a zeď. Odmítnutí střílet, které popisuje Sabatini, ve skutečnosti pochází od polooficiálního zdroje ze stejného období. Šlo o projev socialistického senátora Tita Ora Nobiliho, který na půdě Senátu řekl: „Z jednoho okna kasáren vedoucího do ulice mířilo několik kulometů. Zděšený dav si všiml vojáka ze stráže, který se na protestující chystal vystřelit, ale jeden z jeho kolegů ho rychle chytil, vtáhl ho zpět dovnitř a zabránil mu v tom.“¹¹

U Bartoliniho se tento motiv navíc posouvá a splývá s dalšími dvěma událostmi, k nimž zřejmě v Terni došlo v letech 1948 a 1950. Raul Crostella (jeden z raněných v případu Trastulliho úmrtí) vzpomíná:

To se jednou objevili *celere*, a jako posilu k nim poslali ještě četu vojáků. To se v Terni ještě nestalo, to bylo poprvé, co poslali sjednat veřejný pořádek vojáky. Takže ti vojáci se seřadili před *Pazzagliou* [kavárna na rohu Hlavní ulice a Radničního náměstí]. Zablokovali cestu, nad sebou měli policii, pod sebou dělníky. A pak jim policejní velitel dal rozkaz k útoku – jenomže velící důstojník mu na to řekl, že ho poslali sjednat pořádek, a tak že sjedná pořádek. A postavil své muže proti policii. Tři řady. Nato se strhla neuvě-

11 Projev z 2. dubna 1949 je otištěn in Francesco Bogliari: *Tito Oro Nobili* (1977), s. 219–228.

řitelná scéna, ženy začaly vojáky objímat, „ať žije armáda...“ A policajti se museli odevzdaně vydat po svých.¹²

V příbězích Bartoliniho a Crostelly slyšíme rozdíl v postoji levice k armádě, tedy „demokratické“ organizaci složené z povolaných občanů a dělníků, a k *celere*,¹³ profesionální policii specializované na útlak dělnické třídy – „Scelbův úžasný vědecký objev!“, „tuhle policii, co vymyslel Scelba“ – ztotožňované s křesťanskodemokratickou vládou a nenáviděným ministrem vnitra: „A to tehdy vládl Scelba, chlapče, a tak ty džípy vyrazily proti dělníkům.“ Armáda při tom reprezentuje „zdravý“ demokratický prvek postfašistického státu, zatímco džíp je symbolem jeho represivní, reakcionářské stránky (stejně jako Sabatiniho „lidštější“ policista evokuje, že dokonce i *celere*, přes svou roli, jsou ze své podstaty lidští). Verzí, v níž Trastulliho zabil džíp, z něj tím pádem Bartolini dělá takřka přímou oběť křesťanských demokratů.

A konečně, dalším nápadným tématem, které se opakuje v mnohých z narativů, je téma zdi. „Trastulli,“ vzpomíná Giuseppe Laureti, „se snažil utéct. Zasáhli ho palbou z kulometů. Přibila ho na zeď, takhle.“ I další vypravěči tento motiv opakují:

AMERIGO MATTEUCCI: Toho kluka, jedenadvacetiletého, skosila palba z kulometů, zůstala po ní i čára na zdi.

TRENTO PITOTTI: Když se na tu zeď podíváte, [stále tam rozeznáte] všech dvacet kulek.

MATTEUCCI: Tahle palba z kulometů, to bylo vlastně štěstí, že tam na zeď zrovna lezl jenom on. Lezl na ni, protože policie blokovala brány a nechtěla nás pustit ven.

PITOTTI: Táhleta zeď, co vidíte, přes tu šplhal.

Obraz, v němž je Trastulli zabit na zdi nebo u ní, vychází z tradiční náboženské a politické ikonografie. Palba z kulometů, po které

12 *L'Unità* zpravuje o dvou takových epizodách, 30. listopadu 1948 a 28. března 1950. Přestože oficiální představitelé tyto události popřeli, orální zdroje i další soudobé novinové články (citované deníkem *L'Unità*) je potvrzují.

13 *Celere* jsou vnímány také jako symbol změny italských zahraničních spojenců. Nobili ve svém projevu před Senátem dvakrát záhadně označil akci džípů za „téměř anglosaskou“. Narážel zřejmě na to, že toto vozidlo bylo do Itálie přivezeno za spojenecké okupace, a tak se pojí ke ztrátě národní suverenity, kterou již nyní podle levice ohrožovala Severoatlantická smlouva. Nobili uvažoval: „Jsou *celere* naši [tj. italskou] institucí, nebo ji zorganizovali a vnutili nám ji vítězové [tj. Američané]“?

zůstala na zdi vystřílená čára od kulek, evokuje obrazy poprav, například partyzánů a antifašistů nacisty za odboje, a zároveň obrazy ukřížování. Lauretiho slovy „přibila“ palba Trastulliho na zeď, příběh o policistovi, který sklápí svou nebo kolegovo zbraň, zase odkazuje na podobný motiv v lidových verzích pašijí. V některých verzích jsou tyto obrazy ještě zesíleny umístěním oběti ještě výš než na zeď, vysoko nad protestující dav. Jeden z vypravěčů, Menotti Zocchi, vysvětluje Trastulliho smrt právě tím, že stál při policejním výstřelu do vzduchu vysoko nad ostatními: „Trastulli, ten akorát lezl do okna, a někdo asi..., no stříleli vysoko, nestříleli do davu, rozumíte. Lezl do okna, bylo to výš. Možná jenom chtěli vystřelit do vzduchu.“¹⁴

Za dalšími příběhy zřejmě stojí snaha všechny tyto mýty vyvrátit, přičemž některé symboly na sebe berou opačný význam. Lucilla Galeazziová si vzpomíná na dva:

No, z těchto dvou verzí si myslím, že je důvěryhodnější ta první, protože tu mám od svého strýce, a ten u toho byl. Ta druhá, u té nemůžu říct, jak moc je věrohodná a od koho pochází. Tu první vyprávěl strýc, říkával, že vycházeli z továrny, protože měli jít demonstrovat proti NATO. Ale byli tam i někteří, co sice ven šli taky, ale nechtěli do průvodu, chtěli jít jenom domů. [Když policie začala střílet, Trastulli] chtěl přelézt zeď zpátky dovnitř, a při tom ho zastřelili, když byl nahoře.

Druhou verzi mám od učitele filozofie na střední škole z roku 1968. Podle něj ten Trastulli nebyl žádný komunistický aktivista, možná byl dokonce i křesťanský demokrat, nebo minimálně byl prostě jenom sympatizant, vůbec ne člen strany, a přes tu zeď lezl, protože se demonstrace nechtěl účastnit, takže se snažil obejít stávkovou hlídku, nebo tak něco. Skočí ze zdi, a zabijou ho. A hned z něho byl komunistický mučedník, i když podle tohohle člověka to žádný komunista nebyl.

I podle Giuseppeho Lauretiho „v ní ten chlap možná vůbec nebyl. Třeba prostě jenom šel s davem.“ Ve skutečnosti není pochyb o tom, že Trastulli členem komunistické strany byl. Jeho žena se dokonce po jeho smrti minimálně jednou objevila po boku národního tajemníka Strany Palmira Togliattiho.

14 Zocchi koherentně přesouvá místo Trastulliho smrti od brány továrny na Radniční náměstí, kde se bojovalo nejvíce. Vypráví proto, že Trastulli lezl do okna, a ne na zeď továrny.

Socialista Tito Oro Nobili nicméně před senátem prohlašuje, že Trastulli „byl oddán jen své rodině a práci, a netrval by mimo domov ani chvíli, pokud by s ním nebyla i jeho rodina.“ Z toho Nobili usuzuje, že byl „jedním z těch, kdo otevřeně řekli, že chtějí odejít domů a průvodu se nebudou moci zúčastnit.“ Na jednu stranu Nobili podtrhuje „nevinnost“ oběti, což dělá její vraždu činem ještě strašlivějším, na druhou se však snaží upřít komunistům „vlastnictví“ jejich uctívaného mučedníka.

Podobný demytologizační záměr se dá připsat učiteli filozofie Lucilly Galeazziové z období (1968), kdy intelektuálové Nové levice aktivně napadali mýty levice staré. Faktem však zůstává, že nejméně dva z „demytologizátorů“ – strýc Lucilly Galeazziové a Menotti Zocchi (který tvrdí, že Trastulliho úmrtí byla nehoda) – byli oddanými komunistickými aktivisty.

ČASOVÁ ZÁMĚNA A SLOUČENÍ

Významnější fenomén kolektivních vzpomínek na Trastulliho smrt se však netýká sledu konkrétních událostí, ale jejich umístění v čase a kontextu. Mnoho vypravěčů, včetně očitých svědků, věří, že Trastulli nezemřel při demonstraci proti NATO v roce 1949, ale během pouličních bojů, k nimž došlo poté, co bylo v říjnu 1953 oznámeno, že ocelárny propustí přes dva tisíce dělníků (už v prosinci 1952 dostalo vyhazov sedm set zaměstnanců). Vypravěči tak slučují dvě nejdramatičtější poválečné události, ke kterým v Terni došlo, v jeden souvislý příběh.

Nejlepší verzí tohoto typu je narativ Ameriga Matteucciho, jde o velice zajímavý příklad vyprávění zástupce dělnické třídy.

No, když se o té stávce začalo mluvit, o té velké stávce, generální stávce – víte, kterou mám na mysli, že? – Terni na tom bylo strašně. Prodavači hned stahovali rolety, a to ani nikdo po nich nechtěl, nikdo je neřádal, aby se do boje přidali. Ne že by dělníci přišli do obchodu a řekli prodavači, ať zavře, víte. Jenomže oni uvažovali takhle: „Dva tisíce sedm set lidí bez práce – a naše hospodářství, co s ním bude? A co my, co bude s námi? Co budeme jíst?“ Takže rozhořčení byli všichni, a všechno zavřeli, všeho nechali. Když dělníci vycházeli z továrny, tak šli ve skupinách, protože venku stály seřazené džípy.

Viale Brin – víte přece, jak to vypadá na třídě Viale Brin. Nahoru od valnerinské brány všude burácení džípů, policajti s obušky. No, takže dělníci

prostě vyšli ven, jak už to tak bývá – bez sebe strachy, že přijdou o práci, ale vlastně zároveň tak nějak disciplinovaně, s vědomím, že jdou na manifestaci. Všichni si mysleli, že jdou na shromáždění, že si na náměstí poslechnou projev o tom, co se děje, že s tím seznámí veřejnost. Jenomže to dopadlo jinak. Vyšla jedna skupina, druhá, třetí – a vtom se najednou začalo střílet. Zrovna, když vycházel ten chudák kluk... jedenadvacetileté děcko... pod tou palbou padl, po těch kulkách pak zůstala čára na zdi.

Jenže to byla dvousečná zbraň. My totiž viděli tu krev, tu krev. A když lidi po celém Terni, lidi jako my, normální lidi, začali volat „Vraždí dělníky!“, když lidi uslyšeli ty výstřely – měli jsme pořád v čerstvé paměti válku, kdy Terni terorizovaly nálety – zatmělo se jim před očima. Z oken začali po džípech, jak jely kolem, házet – to jako dokonce i ženské – nádoby, hrnce, pánve. To vám povídám, byl to úplný soudný den. Když jsme pochodovali po Viale Brin k náměstí, bylo to jako z jiného světa, ti lidi podél Corsa Tacita, nové hlavní ulice k náměstí... stovky lidí na střeších, připravení po policajtech házet taškama. Bylo to neuvěřitelné, neuvěřitelné. Hadice s vodou... dřevo na barikády, protože se rozneslo, že policie si zavolala posily z Říma... rozebraná staveniště, cesty zatarasené deskami.

Inu, byla to skutečně chvíle něčeho... A ten boj měl pokračování, uspěli jsme. Totiž, uspěli jsme do té míry, že nám to umožnilo vyjednávat. Ano, tak to je. Protože abychom uspěli doopravdy, to by musela přijít revoluce.

Matteucciho příběh je věrným popisem událostí, k nimž došlo v říjnu roku 1953, jedinou „chybou“ jeho vyprávění je, že tehdy nedošlo k zabití Trastulliho. Stejnou časovou záměnu opakuje celá řada vypravěčů: „Stalo se to, když vyhodili těch dva tisíce, dva tisíce pět set dělníků“ (Bianchi), „Propouštěli z oceláren. Všichni společně pochodovali po Viale Brin: dělníci vyšli stávkovat, protože propouštěli těch šest set lidí. To byla, myslím, první várka, prvních šest set“ (Antonina Colombiová). „To bylo kvůli těm dvěma tisícům; jeden muž tam umřel při palbě *celere*“ (Laureti), „Trastulli – to bylo tehdy při té velké stávce, při tom propouštění“ (Zocchi).

Příčiny tohoto kolektivního omylu je třeba spíše než v události samotné hledat ve významu, jež jí propůjčilo tehdejší duševní rozpoložení aktérů, její vztah k následnému historickému vývoji a působení paměti a představitosti.

Zprvce bylo Trastulliho úmrtí tak šokující událostí, že vyvolalo potřebu adekvátních okolností, příčin a následků. Nebylo snadné přijmout, že šlo o nehodu, která se udála při drobné potyčce během rutinní politické demonstrace. A protože propouštění téměř tří tisíc

dělníků v letech 1952 a 1953 bylo nejdramatičtější událostí ternské historie dělnické třídy i soukromých životů tisícovek občanů, přímo se nabízí, aby si tato nejtragičtější epizoda našla své místo právě v onom kontextu. Pochopitelně zní také to, že k zabití dělníka nejspíš muselo dojít při rozsáhlých bojích.

Prvním krokem k „adekvátní kauzalitě“¹⁵ je přesvědčení o tom, že šlo o zamýšlenou vraždu. „Provedli to metodicky. Nebyla to nehoda,“ říká Bruno Zenoni. „Prefekt [místní zástupce vlády, který má na starosti veřejný pořádek] se už pár dní před tím vychloubal, že srovná komunistické dělníky do latě – pár jich na ulici sundá, a to ty jejich protesty zastaví.“ Zprávy o tom, že prefekt něco takového řekl, se objevily před Trastulliho smrtí v deníku *l'Unità*.¹⁶

Koncept adekvátní kauzality je relevantní ještě z dalšího hlediska. Boj proti účasti Itálie v NATO a později za její vystoupení z Aliance byly ústředními motivacemi komunistické strany pouze do 60. let, když jsem však příběhy sbíral, šlo už v historii strany o dobu dávno minulou. V 70. letech, kdy komunisté doufali, že se dostanou do vlády, a tudíž bylo jejich cílem, aby je Spojené státy tolerovaly, dokonce tajemník Enrico Berlinguer označil NATO za mírový nástroj a záruku nezávislosti státu. Tím pádem se už nehodilo dělat mučedníka z někoho, kdo se nechal zabít, když protestoval proti NATO. Je možné, že právě pod vlivem této situace někteří vypravěči přesunuli příběh do kontextu boje za pracovní místa, který byl stále uznáván jako legitimní důvod ke stávce.

NEVYŘÍZENÝ ÚČET

Krátce po Trastulliho smrti o ní komunistický dělník Sante Carboni napsal píseň. Jedna z jejích slok poukazuje na hlubší, skrytý motiv časového posunu:

Ženě tvé mladičké
i dcerce maličké

15 Koncepty „adekvátní kauzality“ a „náhodné kauzality“ představuje Max Weber v díle *Kritische Studien auf dem Gebiet des kulturwissenschaftlichen Logik* (1906), in *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, Tübingen: Mohr, 1951 (do italštiny přeloženo jako *Il metodo nelle scienze storico-sociali*. Milán 1974, s. 207–238.

16 *L'Unità*, 13. únor a 20. únor 1948.

slibujem, že ten vrah neskone v posteli.¹⁷

Zabití Trastulliho otevřelo ránu, která pak zůstala po léta nezacelená. Dělníci v Terni se právě zotavovali z partyzánské války za osvobození, ani ne před rokem reagovali militantními demonstracemi a protesty na útok na národního předáka Palmira Togliattiho.¹⁸ Nevzdát se při konfrontaci s policií bylo nedílnou součástí jejich identity a sebeúcty: „Po stávkách jsme vyrazili do ulic pořádně jim to nandat,“ (Antonio Antonelli). „Pustili jsme se do nich, přímo na náměstí, to teda jo“ (Dante Bartolini). „Řekl bych, že jsem z těch rvaček snad nevynechal jedinou“ (Ambrogio Filippini).

Symetrie útoku policie a reakce lidu je součástí vzorce chování, který zmiňuje mnoho vypravěčů: „Když lidi uslyšeli ty výstřely (...), zatmělo se jim před očima,“ jak říká Matteucci. Myšlenka na odplatu tedy musela být přítomná u mnoha lidí. Jeden svědek obžaloby okresnímu prokurátorovi řekl: „Slyšel jsem, že okamžitě poté [Alfredo] Menichetti dělníkům velice plamenně kázal o nenávisti a pomstě policii, vládě a stranám, které ji podporují. Málokdo z toho velkého davu mu tleskal.“ Menichetti to samozřejmě popřel a trval na tom, že dělníky nabádal, aby odešli domů.

Skutečností však zůstává, že dělníci věc nechtěli nechat jen tak. Remo Righetti, který tehdy působil ve funkci vyššího radního města za komunistickou stranu a zároveň zastupoval starostu, který byl mimo město, si vybavuje důležitou příhodu:

Následujícího dne dělníci vyvěsili na Viale Brin nové cedule: Viale Luigi Trastulli [třída Luigiho Trastulliho]. Ten samý den – nebo možná druhý den ráno, to už nevím přesně – prefekt správě města poslal nařízení, že má ty cedule, co dělníci vyvěsili, odstranit. [Odpověděl jsem:] Vyřídte prefektovi, že tam střílela policie. To oni na Viale Brin stříleli. Tak ať policie..., jestli jim ty cedule vadí, ať je sundají sami. Vyřídte mu, ať na to pošle policii, stejně jako ji poslal střílet po dělnících.“

17 Pro celý text a diskuzi o této písni viz 9. kapitolu.

18 Togliattiho postřelil 14. července 1948 v Římě mladý sympatizant křesťanských demokratů. Reakcí byly masivní demonstrace, které v některých oblastech hraničily až s povstáním. Komunistická strana a odbory však byly toho názoru, že pro revoluční akci nejsou vhodné podmínky, a snažily se řadové členy uklidnit (6. kapitola).

Carboniho píseň i změna názvu ulice ukazují, že mnozí skutečně cítili potřebu v reakci na vraždu „něco dělat“. Zločin nesměl zůstat bez trestu. Odbory a levice zahájily vyšetřování, při němž byl údajně důstojník, který dal k palbě rozkaz, identifikován, na výsledky se však nedalo nijak právně reagovat. A dělníci tak či onak měli na mysli hmatatelnější odpověď.

PORTELLI: Co se dělo dál?

CALFIERO CANALI: Nic! Nedělo se nic. Nedělo se nic, protože – nevím proč. Protože lidi, dělníci by možná byli s to něco udělat, ale bránili jim v tom – předáci, protože..., no jako po atentátu na Togliattiho. Vypadalo to, jako by..., no, kdyby to bylo na dělnících, měli bysme revoluci, a to hned. Ale my jsme neudělali nic, protože – no přirozeně, co tehdy taky člověk mohl dělat? Kdybysme něco zkusili, roznesli by nás na kopytech. A přitom jsme v sobě měli tolik hořkosti, tolik nenávisti!

Hněv, s nímž ještě o třicet let později dělníci opakují, že po Trastulliho smrti se „Nic!“ neudělalo (Canali to s úderem pěstí do stolu opakuje třikrát), je reakcí vyvažující lhostejný tón oficiálních zdrojů, které oznamují, že „večer byl ve městě klid“ (*Il Messaggero*) a „znovu byl nastolen pořádek a k dalším nepokojům už nedošlo“ (okresní prokurátor). Vynucený pořádek zavládl v ulicích, ale rozhodně ne v mysli lidí.

PORTELLI: Jak reagovali dělníci?

FILIPPONI: Pamatuju si, že dělníci chtěli fyzickou odvetu. Tak to viděla většina. A na Trastulliho pohřbu, i když se lidi hodně báli, byli vyděšení, protože na věžích budovy prefektury, okolo které pohřeb procházel, bylo vidět kulometry... Ten den přšelo, a přitom to byl obrovský pohřeb, přišly ohromné davy lidí. Takže ano, lid na to reagoval, ale i když ta reakce byla dost silná, byla zároveň inteligentní.

PORTELLI: To znamená, že i když chtěli bojovat, drželi se zpátky?

FILIPPONI: Ano, ano, ano, drželi jsme se. Sem tam bylo v davu vidět, že jsou lidi tak dopálení, že by stačila maličkost a už by byla mela. Jenomže to by samozřejmě mělo nedozírné následky. Nebyli jsme v podmínkách, v situaci, která by nám přála..., která by přála revoluci, jak bych tak řekl.

Všichni svědci zdůrazňují, že ve městě vládl neklid, všichni byli vyvedeni z konceptu. Jak říká Bruno Zenoni: „Když jsem přišel k bránám oceláren, všichni dělníci se zmateně, mátožně motali kolem.“ Iole

Periová vzpomíná, jak „lidi pořád chodili do nemocnice, čekali fronty, aby mohli navštívit raněné, v hloučcích debatovali v ulicích – pak z toho tehdy byl pochod, pamatujete? Všude, v nemocnici, spolu skupinky lidí diskutovaly.“

Diskuze měly jedno společné téma. Filipponi říká: „Pamatuju si, jak se dav lidí sešel před Mazzancolliho palácem, kde bylo sídlo komunistů. Nahrnuli se do budovy, zaplnili dvůr i náměstíčko před palácem a ulici Via Cavour, a prý – ‚Lidi, co budeme dělat? Co můžeme dělat? Jak tohle máme snášet?‘ a tak dál.“

Situace je nesnesitelná, ovšem kvůli mocenské nerovnováze se snášet *musí*. To by bylo těžké sousto pro kohokoli, o to víc však pro lidi, jejichž sebeúcta je založená na tradici hrdosti, boje. Vražda druhá, kterou nelze pomstít a někoho potrestat, nepředstavuje jen nesnesitelné fyzické násilí, ale také hluboké ponížení, ztrátu tváře. Jen o pět let dříve ozbrojení partyzáni z řad dělníků hrdě vpochodovali do Terni s přesvědčením, že město a továrna teď patří jim. A nato zabití Trastulliho ukáže dělnické třídě, že mocenské vztahy se zase vrátily do starých kolejí. Prefektovo údajné vychloubání, že pár dělníků postřílí, a tím všechny srovná do latě, se potvrdilo, a nic se s tím nedalo dělat.

Paměť tuto ránu hojí dvěma různými způsoby. Někteří vypravěči nafukují popis události samotné, aby ukázali, že dělníci ve skutečnosti reagovali okamžitě, jiní ji přesunují do kontextu, kdy k reakci opravdu došlo – propouštění v roce 1953.

První strategii využívá Trento Pitotti. Poté, co Trastulli padl, říká, „jsme ty džípy, to vám povídám, nesli z ulice až tam – víte, jak bývalo dřív hřiště, že? No, tak si to představte, když bylo po všem, potom, co policajti toho Trastulliho zastřelili, my ty džípy převrátili, a tak jsme je nesli vzhůru nohama. Rozumíte, jaký to potom byl chaos, ty převrácené džípy, vzhůru nohama.“ Důraz na slovo „potom“ slouží dvěma účelům: dokazuje, že dělníci se policii postavili, zároveň ale také, že si nezačali.

Dante Bartolini ve svém narativu uplatňuje stejnou strategii, jen komplexněji a méně očividně. Na otázku „Co dělníci udělali pak?“ nejdřív odpovídá, že „nemohli dělat nic“, jen stávkovat. Potom však dodává: „V ulicích jsme ale bojovali.“ Z této rychlé změny se dá těžko posoudit, zda mají být popisované události (v nichž se spojují prvky z příběhu o Trastullim, například převrácené džípy a stržená policistova helma, s pozdějším děním z roku 1950) bezprostřední reakcí na vraždu Trastulliho, nebo je zmiňuje, aby ukázal, že se dělníci dali do

boje alespoň při jiných příležitostech, když už ne tentokrát. Domnívám se, že nejednoznačnost je zde spíš záměrná.

Běžnější strategií je nicméně časový posun. Ternští dělníci stále hrdě vzpomínají na pokus o povstání v roce 1953, třebaže byl neúspěšný. Barikády se tehdy stavěly nejen kvůli ztrátě pracovních míst a pozbytí moci, ale také kvůli všem událostem dřívějším: lid si vyrovnával účty (jak s vládou, tak i sám se sebou) také za nepotrestanou vraždu Trastulliho, aby získal zpět když už ne práci, tak alespoň pocit třídní důstojnosti.

To, jak se paměť snažila tyto rány zahojit, je vidět i na svědeckých dělníků následující generace. Carlo Martinelli vzpomíná, že Trastulliho jméno hojně zaznívalo v prvních rozhovorech o politice, které si vybavuje ze své rodiny z doby, kdy mu bylo asi dvanáct let (narodil se roku 1940).¹⁹ Jeho vrstevník Mario Vella, který začal pracovat v ocelárnách roku 1954 ve svých sedmnácti letech, zase vypráví: „Když jsme my, mladší hoši, vyšli po směně z továrny, starší dělníci nám říkali: vidíte támhleto? A ukazovali nám věnec [u místa, kde Trastulli zemřel]. Padl i za vás, takže když tu v ocelárnách děláte, tak to možná díky němu, jemu jste dlužní.“

Trastulli byl obvykle popisován jako mučedník, který padl v boji za pracovní místa, a ne za „mír“, v boji proti NATO. Vella vzpomíná: starší kolegové „nám vyprávěli, že policajti střílí dělníky v ulicích“ – jako by vražda Luigiho Trastulliho byla něčím, co roku 1954 stále ještě trvá. Trastulliho jméno očividně patřilo k politické iniciaci, které se dospívajícím z dělnické třídy dostávalo jak v továrně, tak doma. Vzpomínku udržoval při životě věnec (který dohromady s mramorovou pamětní deskou vizuálně posiloval domněnku, že Trastulli zemřel na zdi) a články, jež se především v období výročí události pravidelně objevovaly na regionální straně deníku *l'Unità*. Přestože Trastulli nepadl při protestu proti propouštění v roce 1953, v myslích dělníků na barikádách byl tehdy jistě přítomen.

FORMÁLNÍ ORGANIZACE PAMĚTI

A konečně, chronologický posun Trastulliho smrti souvisí také s mechanismy paměti. Zařadit nějakou událost chronologicky znamená rozdělit souvislý tok času na sled oddělených událostí, které jsou

19 Carlo Martinelli, dopis autorovi knihy, únor 1979.

seskupeny do období mezi určitými milníky („před válkou“, „od té doby, co jsem se oženil“). Toto „horizontální“ členění zároveň leží na „vertikální“ struktuře – v každý okamžik se děje celá řada nejruznějších událostí a sestavit chronologické paradigma znamená z nich vyčlenit určitý homogenní výběr. Většinou se vypravěči snaží podpořit soudržnost svého příběhu tím, že svůj výběr podřizují nějakému (relativně) konzistentnímu principu nebo „režimu“: drží se politické sféry, komunitní sféry nebo sféry osobních zkušeností. Každý z režimů má také svou prostorovou dobu: národní a mezinárodní perspektivu, perspektivu města a perspektivu domova. Žádný narativ přirozeně nikdy není zcela konzistentní, a na druhou stranu, každá událost se dá prezentovat nejen v jediném režimu. Identifikace konkrétní události a jejího významu se však obvykle odvíjí od toho, jak ji narativní režim a režim paměti vsazuje do sítě poslušností a souběžných událostí.

Vražda Luigiho Trastulliho je ovšem z tohoto pohledu událostí problematickou. Nehodí se pro ni režim „politické“ perspektivy, protože její dopad na instituce, strany, vlády a volby se omezuje všude na pár projevů levicových poslanců. Na druhou stranu se však nedá interpretovat ani režimem perspektivy osobní, jelikož kromě Trastulliho nejbližších do osobního života dalších lidí přímo nezasáhla.

Správné by bylo umístit ji do kolektivní, komunitní perspektivy, v níž má největší váhu. Jenomže na této úrovni je její jediný možný význam právě ten, jemuž se vypravěči snaží vyhnout – nese zprávu o kolektivní bezmoci a porážce. Podávat Trastulliho vraždu v režimu, který jí přísluší, by tudíž znamenalo ránu znovu otevřít.

Protože však zaujímá v mysli vypravěčů tak významné postavení, musejí se s jejím umístěním v čase a režimu nějak vypořádat. Nabízejí se dvě strategie: „vertikální“ posun režimu (nahoru k čistě politické interpretaci či dolů k interpretaci osobní, citové), nebo „horizontální“, chronologický posun.

Vertikální posun směrem nahoru vyzdvihuje roli vlády, strany a místních institucí. Dante Bartolini složil píseň, v níž Trastulliho staví vedle dalších dělníků, kteří se v té době stali obětmi policejního útlačku jinde v Itálii: „Zabili je ti samí vrazi, Mussoliniho stoupenci“ – přesun z režimu komunitní perspektivy do režimu perspektivy politické tedy doprovází také přesun z perspektivy místní do perspektivy národní.

Jiní vypravěči zdůrazňují vůdčí roli komunistických předáků. Filipponi zmiňuje: „A vzpomínám si, jak levicoví politici pořádali setkání, promlouvali v ulicích, aby rozčilené lidi uklidnili a pokusili se dostat situaci hrozící konfliktem pod kontrolu.“

„Naši chlapi měli vážně koule, koule z oceli,“ popisuje roli místních předáků a stranické vyšetřování vraždy Rocco Bianchi. Myšlenka, že strana a její vedení měly nad vývojem věci kontrolu, je zcela zjevně uklidňujícím faktorem vzhledem k tomu, že samotní dělníci a jejich spolky ve skutečnosti kontrolu ztrácely.

Obdobná rétorika se objevuje i na druhé straně, ve svědectví úředníka prefektovy kanceláře.

SALVATORE PORTELLI: Po Trastulliho smrti šla situace od desíti k pěti, bylo to opravdu nebezpečné. Policie a dělníci v ulicích stáli proti sobě a střet vypadal nevyhnutelně. A mám pocit, že právě tehdy, v té chvíli náš prefekt – pan Mauro, Francesco Mauro – sám vyšel na náměstí, dá se říct mezi oba tábory, policii a vzbouřence, a podařilo se mu je uklidnit. „Tak co s tím teda uděláme?“, zeptal se jich. „To jako chcete, jedni anebo druhí, rozpoutat masakr?“ A pak myslím došlo k nějakým kontaktům, rozhovorům, načež byli policisté odvoláni zpátky na stanici, no a dělnické spolky, odbory, umožnily příměří. Mám taky pocit, i když teď nevím přesně, že přerušili i propouštění. Aspoň tak si to pamatuju.

Zatímco zmíněné „koule z oceli“ navracejí komunistickým dělníkům pocit moci, který jim po prohře unikal, do značné míry mytický příběh o tom, jak prefekt lidovou mluvou přátelsky sjednával příměří, zase po vraždě znovu dodává „lidskou“ tvář vládním institucím. Tento příběh zároveň staví vládu a jejího zástupce nad třídní konflikt. Tak tomu však bylo stěžejí: prefekt nesl koneckonců odpovědnost za pořádek ve městě a nepřímo i za postup policie.

Strategii vertikálního posunu směrem dolů vypravěči uplatňují tak, že podtrhují svou osobní roli v události Trastulliho úmrtí nebo svůj osobní pohled na ně: „Vždyť jsem u toho sám byl!“ (Canali). „Byly u toho mé dcery“ (Colombi). „Když se ta zpráva donesla do kanceláře strany“ (Zenoni). „Byl jsem tehdy zrovna ve škole“ (Filipponi). Příběhy spadající do této skupiny velmi aktivně uplatňují vypravěčův pohled:

ALFREDO VECCHIONI: Pamatuju si, že u radnice bylo shromáždění, a já zrovna stál na rohu *Credito Italiano* [banka]. Má dva vchody, víte. Jen jsem si tam tak v klidu postával, hleděl si svého, nic jsem netušil. A vtom se tam vřítli na malejch motorkách, s džípama, klidně to brali po chodníku, normálně mě málem přejeli. No, tak tak, že jsem stihnul skočit dovnitř [do banky] jedněma dveřma a vyběhnout druhýma. Z druhé strany už se blížila

další kolona. V ten den nám vážně šli po krku, to vám povídám. „Co blbnete,“ říkám jim, „jste se úplně zbláznili?“ Šílenství, proboha. Ty jejich vercajky, pátky, obušky – a některý ty policajty, ty tu ve městě ještě pořád potkáte.

U dalších vypravěčů se projevuje osobní režim tvrzením, že měli s obětí blízký vztah:

„Chudák kluk – dělal vedle mě dole ve strojní dílně. Dělal jsme spolu, on dělal na fréze“ (Canali). „Byl to dobrý, čestný soudruh, co nedělal potíže. Akorát jsme tehdy do fabriky nosovali [stranickou a odborovou] literaturu, okolo hlídačů jsme ji pronášeli zastrčenou v kalhotách a pak jsme ji vevnitř rozdávali dělníkům. Hlídači ale na nás byli jak na psy, a nakonec mě taky vyhodili“ (Sabatini).

Velice působivým případem personalizace je narativ Trenta Pitotthi, v němž motiv očitého svědectví a barvitý popis vypravěčových pocitů doplňuje motiv „mohl jsem to být já“, který je u pracovních nehod typický, a analogie s předchozími vypravěčovými zkušenostmi.

Víte, když se to stalo s Trastullim – totiž takhle, u Togliattiho [když byl zraněn], to jsem se nebál vůbec, ale *tehdy*, to teda jo. Rovnou u uší nám hvízdaly kulky – zzzzz, zzzzz. Říkám, všechny nás tu povražděj. Vyšli jsme ven, stávka začla, dorazila policie. Policajti zablokovali cestu, a proti nim se tlačilo čím dál víc dělníků. Chtěli nás udržet vevnitř. Tak jsme si prorazili cestu silou. A policajti trefili tohohle chlapíka, toho Trastulliho, tak už to chodí. Mohl jsem to bejt já, mohlo to bejt kdokoliv. Prostě, byla nás tam spousta. A já..., no věřili byste tomu? (...) já jsem strachy ztuhl jak špalek. Přitom, já byl přece ve válce, já se bát neměl, jenomže v ten den s tím Trastullim, to jsem..., ne že bych ustoupil, to ne, ale trochu jsem se o to snažil... Slyšel jsem, jak se mi ty obrovské kulky ochomýtají kolem uší, a říkám, ty zasraný bastardi nás tu všechny povražděj. Nakonec to ale dopadlo dobře, uklidnilo se to.

Druhou strategií, která umožňuje Trastulliho příběh navrátit do režimu komunitní perspektivy, aniž by to poškodilo hrdost společenství, je „horizontální“ chronologický posun, při němž se mění datace události. Při této strategii ovšem vyvstává problém, jak nové časové zařazení události zkoordinovat se vzpomínkami na jiné souběžné nebo těsně sousedící události. Aby vypravěči mohli událost zasadit do důležitého kontextu propouštění v roce 1953, musí si přeuspořádat

osobní časový rámeček. Tak například Antonina Colombiová zjišťuje rozpor mezi datem, k němuž dochází na základě časového rámce svého a své rodiny, a datem, které se jí zdá „správné“ na základě politického a společenského významu události.

„Vzpomínám si, že moje dcera tehdy zrovna dostala měsíčky – pak tak onemocněla, že nějakou dobu dál neměla nic.“ Colombiová (která, jak jsme už viděli, Trastulliho úmrtí personalizuje vyjádřením „Byly u toho mé dcery“) pak zařazuje pubertu své dcery časově: „Teď je mé dceři čtyřicet čtyři, když jsme se vrátili do města [po válce], měla asi deset, tohle [její první menstruace] bylo o pět let později...“ Muselo to tedy být nejpozději v roce 1949 nebo 1950.

Je zajímavé sledovat, jak genderově specifické milníky Antonina Colombiová volí. Salvatore Portelli, vypravěč-muž, dobu vraždy sladuje s jinými prvky své osobní historie: jménem svého šéfa („Muselo to být v roce 1949, protože prefektem byl“ [Mauro]) a koupí automobilu („a bylo to taky, ještě než jsme si koupili první auto.“)

Antonina Colombiová si je ovšem také jistá, že Trastulli byl zabit v souvislosti s propouštěním, což jí časově nesedí. Kdy došlo k propouštění, ví velice přesně, protože tehdy vyhodili i jejího manžela a bratra. Nakonec rébus vyřeší, když si vzpomene, že se vlastně propouštělo dvakrát: sedm set dělníků v prosinci 1952 a dva tisíce v říjnu 1953. Nakonec si tedy pouze tento interval rozšíří a propouštění roku 1952 přesune do roku 1950 – k čemuž jí pomůže i to, že masové propouštění bylo oznámeno (a částečně se i začalo provádět) už na konci roku 1947.

Další vypravěči se také uchylují k tomu samému řešení. Alfredo Vecchioni, který byl jedním z propouštěných dvou tisíců, také umísťuje událost do kontextu hromadných vyhazovů, na druhou stranu si ovšem vybavuje, že když k vraždě došlo, byl ještě zaměstnaný. Muselo to tedy být „mezi těma sedmi sty a dvěma tisíci“. I když to žádný z vypravěčů přímo nezmiňuje, Trastulli zemřel v březnu a je možné, že tento fakt dataci události mezi prosincové a říjnové propouštění nahrává.

Záleží také na tom, jak definujeme „událost“. Z neutrálního chronologického hlediska jsou první výhrůžky a vyhazovy v roce 1947, propouštění sedmi set dělníků roku 1952 a dvou tisíc zaměstnanců v roce 1953 samostatné události, přestože jsou si podobné a souvisejí spolu. V subjektivním chronologickém pohledu dělníků jsou však *jednou* prodlouženou událostí – především dění v letech 1952 a 1953, o němž obvykle vypravěči mluví jako o „těch třech tisících“, jako by k těmto třem tisícům vyhazovů došlo najednou –, kterou symbolizuje a sjednocuje právě volná datace úmrtí Luigiho Trastulliho.

Vypravěči si ostatně s chronologickou přesností příliš hlavu nelámou. Když jsem v průběhu rozhovorů nakonec zmínil, že ve skutečnosti Trastulli zemřel při mírové demonstraci v roce 1949, většina zpovídaných se přijetí této informace nijak očividně nebránila. „No,“ odpověděla mi Antonina Colombiová, „každopádně všichni vycházeli z továrny, a oni vystřelili do davu. Prostě demonstujete za mír, a oni vás zabijou?“ Že k zabití došlo u továrny, zjevně potvrzuje, že ať byly okolnosti jakékoli, význam události zůstává stále stejný.

Antonina Colombiová má větší pravdu, než by se mohlo na první pohled zdát. Politicky informovaní dělníci ternských oceláren znali rozdíl mezi stávkou „ekonomickou“ a „politickou“ (což bylo později jedním z důvodů rozkolu s konzervativními odbory), uvědomovali si však i jejich souvislost. Ať je oficiální zdůvodnění pochodu nebo shromáždění jakékoli, dělníci se ho většinou účastní s myšlenkou na všechny křivdy najednou.

Stejnou dialektiku můžeme rozpoznat u dalšího dramatického precedentu: když při demonstraci v červnu 1920 armáda pálila do davu a zabila pět lidí, šlo podle oficiálních záznamů o shromáždění na protest proti italské vojenské intervenci v Albánii; většina pamětníků však při rozhovorech uvádí, že šlo o protest proti propouštění z ternské armádní zbrojovky. Když tedy roku 1949 dělníky svolávali demonstrovat proti NATO, ti při tom mysleli i na svou práci – ve skutečnosti totiž pro ně jak členství Itálie v alianci, tak i ohrožení pracovních míst spadaly do stejného rámce znovunastolení konzervativní moci. NATO bylo určitým způsobem vlastně jen abstraktní reprezentací jejich velmi aktuálních problémů.

PAMĚŤ JAKO DĚJINY

Závěrem můžeme konstatovat, že manipulace paměti se skutečnými detaily a chronologickým pořádkem má tři základní funkce:

1. Symbolickou: Trastulliho smrt reprezentuje poválečnou zkušenost dělnické třídy v Terni jako celek. Jako centrální symbol generuje symboly další (džíp, zeď, sklopená zbraň) a nachází si vlastní symbolicky adekvátní kontext.
2. Psychologickou: Paměť manipuluje s dynamikou, příčinami a chronologií události, aby kompenzovala pocit potupy a ztráty sebeúcty plynoucí z toho, že nebylo možné adekvátně zareagovat na soudruhovu smrt (a na ztrátu moci, kterou tato smrt odhalila).

Přeuspořádání narativní struktury také pomáhá sladit oficiální motiv protestu na jedné straně a bezprostřední zájmy zúčastněných dělníků na straně druhé.

3. Formální: Díky horizontálnímu posunu se událost stává adekvátním časovým ukazatelem (pro většinu vypravěčů je rok 1953 milníkem); posun se poté kompenzuje přeuspořádáním nebo rozostřením všech ostatních událostí.

Rozpor mezi skutečností a pamětí tedy ve výsledku vyzdvihuje hodnotu orálních zdrojů pro dokumentaci dějin. Nevzniká totiž v důsledku chybných vzpomínek (některé z motivů a symbolů prezentovaných v orálních narativech byly v embryonálním stavu přítomny už v soudobých psaných zdrojích), ale paměť a představivost je aktivně a kreativně vytvářejí, aby daly smysl zásadním událostem a dějinám obecně. Vskutku, kdyby nám orální zdroje poskytly „přesnou“, „spolehlivou“ faktickou rekonstrukci smrti Luigiho Trastulliho, dozvěděli bychom se o ní mnohem méně. Vedle události jako takové narativy zdůrazňují velmi významný historický fakt, jímž je paměť samotná.